

Громадянська освіта та культура України в сучасному контексті(на основі наукової спадщини Рябова С. Г.)

На сучасному етапі політико-правового становища України дедалі важливішим стає необхідність впровадження елементів підвищення громадянської свідомості. У цьому контексті, на мою думку, основним механізмом забезпечення цього явища є громадянська освіта. З точки зору дефініцій, то освіта тісно впливає на культуру, а також навпаки. Така методика, я вважаю, ефективно сприятиме формуванню громадянського суспільства в Україні. Саме такий соціум може формувати сектор влади шляхом свідомого вибору відповідного кандидата, забезпечувати вияв громадської думки, співпрацю влади з громадянами, а також написання законопроектів, які ставатимуть основою для майбутніх законів. Саме така ідея, на моє глибоке переконання, є особливо актуальною після Революції гідності в Україні, а також імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС.

Громадянська культура, як писав С. Рябов, передбачає знання і визнання громадянами суспільних норм і законів, готовність їх дотримуватися, усвідомлення власних прав і здатність ставати на їх захист, освіченість у питаннях влаштування наявної політичної системи. Громадянська культура – це культура спільного існування, здійснення загальних справ на принципах справедливості, стабільності, цілісності соціальної системи²⁹. Будучи студенткою НаУКМА, а також членом громадської організації «Українська команда реформаторів», я достеменно розумію важливість та доцільність розвитку громадянської культури та освіти і на національному, і на

²⁹ Жадан І. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні : [методичний посібник] / І. Жадан, С. Ки-сельов, О. Кисельова, С. Рябов. – К. : Тандем, 2004. – 80 с.

міжнародному рівнях. Мій ВНЗ ще до проголошення у 1991 році став осередком забезпечення цих процесів. У сучасному світі новітніх технологій та глобалізації потрібно розвивати оптимальні та нові методики для набуття знань громадськістю.

Метою ж громадянської освіти, як її визначав С. Рябов, є набуття людиною громадянськості – морально-духовного стану свідомості особистості, який ґрунтується на розумінні та відчутті свободи і відповідальності, вірі у суспільні цінності. 30 Я вважаю, що за роки незалежності суспільні цінності українського громадянського суспільства були значною мірою деформовані та видозмінені. На це вплинуло і радянське минуле, і формування нових владних та правових інститутів України, «Помаранчева» та «Революція гідності», а також великі надії, які покладали на українських президентів.

Держава Україна виконувала роль головного актора політики, натомість інші політичні інститути, ролі та функції були на другому плані. Тенденція до формування державного компоненту політичної ідентичності в цілому відповідала політичним потребам громадян: потребі у державному захисті, стабільності, сильних керівниках, що, за даними Інституту соціології, були актуальними тривалий час.³¹

Будь-які теоретичні засади повинні закріплюватися та регламентуватися відповідними нормативно-правовими актами для їх повноцінної реалізації.

Нормативно-правовою базою громадянської освіти в Україні, яка сформована протягом останніх років, є певна сукупність правових актів різної юридичної сили, що врегульовують суспільні відносини в галузі освіти, зокрема

³⁰ Рябов С. Г. Громадянська освіта і її роль у демократизації українського суспільства / С. Г. Рябов. // Освіта для демократії. - 1999. - 11 листопада. - С. - Зібрано в зшитку: Публікації про НаУКМА, 1999.

³¹ Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / [ред. д. ек. н. В. Ворона, д. соц. н. М. Шульга]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2007. – 544 с.

збільшення впливу освіти на розвиток громадянського суспільства та демократичних процесів в Україні.

Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту» містять загальні положення щодо ролі освіти у вихованні громадянина, окреслюють засади, принципи освіти, що безпосередньо відповідають завданню формування демократичної громадянськості підростаючого покоління. Метою української освіти відповідно до Закону України «Про освіту» 1996 р. є «... формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору». «Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами» (преамбула закону). «Основними принципами освіти в Україні є: гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей; органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті» (стаття 6).

Формування громадянської культури та освіти відбувається поетапно. Перший етап є початком соціалізації особистості, коли відбувається формування головних цінностей та установок людської поведінки, відчуття людської гідності, поваги до інших, культури толерантності, схильності до несилових способів розв'язання конфліктних ситуацій, почуття солідарності й готовність співпрацювати з іншими людьми. На другому етапі відбувається формування системи цінностей і настанов людської поведінки, коли дитина отримує систематичні, всеохоплюючі знання про влаштування суспільства, його інститути й керівні органи, про закони й правила, що визначають стосунки людей між собою та з владою, перебіг суспільних процесів, про права, свободи, привілеї та, з іншого боку, про відповідальність і обов'язки людини та держави, формує вміння, необхідні для життя в

суспільстві. Третій етап – це розширення й поглиблення знань про права людини, осмислення філософських, культурних, юридичних і економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. На четвертому етапі «політична освіта покликана сприяти безперервній реадаптації дорослої людини до змін, що відбуваються в суспільстві та її власному соціальному статусі»³²

Я повністю погоджуюсь з таким підходом, адже він відображає сукупність доктрин на перетині кількох галузей науки, наприклад, біології, психології, політології, соціології. Таку комплексну потрібно застосовувати і в сучасних умовах. Зокрема, Міністерство освіти і науки України повинне відображати науковий підхід С. Рябова при формуванні програм навчання для школярів, а також для методичних і навчальних планів для студентів. Саме молодь може активно сприяти та долучатися до розвитку громадянської культури та освіти. Виховати громадянина – означає підготувати підростаюче покоління до участі у розв'язанні сьогоденних та перспективних завдань держави. Виконати це завдання – означає сформуванню у молодій людини комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки»³³

Конкретизацію концептуальних засад ролі освіти у формуванні демократичної громадянськості молоді було здійснено в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.). При визначенні мети державної політики щодо розвитку освіти наголошено, що основними її напрямками є: «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання

³² Рябов С. До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні / С. Г. Рябов // Політична освіта в Україні : проблеми та перспективи розвитку. – К., 2005. – С. 12-24

³³ Косарева Н. І. Особливості громадянського виховання студентської молоді // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Збірник наукових статей. 19 – 21 травня 1998 року, м. Черкаси. За матеріалами Всеукраїнського науковопрактичного семінару

покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну державу як невід’ємну складову європейської та світової спільноти». У доктрині підкреслюється значення освіти для формування цінностей громадянського суспільства, а також необхідність виховувати в молоді почуття належності до європейської та світової цивілізацій. Важливим є положення про те, що держава повинна забезпечувати виховання особистості з демократичним світоглядом, яка орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється, є конкурентоспроможною на ринку праці.

Значну увагу в доктрині приділено національному характеру освіти й національному вихованню, метою якого є «виховання свідомого громадянина, патріота, набуття соціального досвіду, високої культури міжнаціональних відносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури». Громадянське виховання разом із патріотичним розглядається як складова національного виховання. У доктрині йдеться й про завдання виховання відповідальних громадян: «Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання».³⁴

Важлива роль відводиться освіті як чиннику формування нової ціннісної системи суспільства, яка має бути «відкритою, варіативною, ...толерантною, здатною забезпечити становлення громадянина і патріота,

³⁴ Національна доктрина розвитку освіти, 2002

консолідувати суспільство на засадах прав особистості, зменшення соціальної нерівності» (розділ V, частина дев'ята).

На підставі наведеного аналізу документів, які становлять правову основу сучасної державної політики в галузі освіти в Україні, можна дійти висновку, що в Україні сформована достатня нормативно-правова база щодо впровадження в систему вітчизняної освіти стратегічних завдань освіти для демократичного громадянства, яка охоплює освіту з прав людини, громадянську освіту, міжкультурну освіту та вивчення проблем миру. Освіта для демократичного громадянства стала невід'ємною складовою державної політики в галузі освіти. Основи сучасного розуміння освіти для демократичного громадянства закладалися на початку 90-х років ХХ сторіччя в контексті демократичних принципів і засад освіти й виховання особистості в умовах незалежності України. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя ідея громадянської освіти розвивалась і збагачувалась, поступово впроваджувалась у навчальний процес, зокрема після затвердження Державних стандартів усіх ступенів загальної середньої освіти.

За цей час напрацьована значна кількість педагогічних розробок з цієї тематики у вигляді посібників, дидактичних матеріалів, рекомендацій спеціально уповноваженого центрального органу державної виконавчої влади в галузі освіти і науки. У практиці роботи регіональних органів управління освітою, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти й окремих учителів ці питання почали активно використовуватися.

Разом із тим на шляху впровадження освіти для демократичного громадянства залишається ще чимало питань, які потребують вирішення. На мою думку, на найближчу перспективу основними напрямками вдосконалення системи освіти для демократичного громадянства повинні стати:

- удосконалення змісту освіти; розробка і запровадження нових програм, підручників та інших засобів навчання;
- розвиток методики навчання громадянської освіти, зокрема активні й інтерактивні технології та методи навчання;
- розв'язання завдань громадянської освіти та виховання під час позакласної та позашкільної активності;
- організація демократичного шкільного життя, зокрема запровадження справжнього учнівського, студентського самоврядування;
- підготовка педагогічних працівників;
- забезпечення якості освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини;
- постійний моніторинг системи громадянської освіти.

Сутність демократичної громадянської освіти полягає у наданні кожній особистості знань, необхідних для існування й ефективного функціонування в сучасному суспільстві, які визначають його громадянську компетентність, політикоправову й соціальноекономічну освіченість те, що називають культурою соціальності. Громадяни демократичних суспільств мають володіти необхідним мінімумом знань про ідеали і цінності, що складають основу демократичної політичної культури. Така культура включає розуміння значення прав людини, їх дотримання у повсякденній практиці, знання того, як влаштоване суспільство та його інститути, вміння брати участь у громадському житті: сприяти розв'язанню конфліктів, вступати в комунікацію й співпрацювати, в тому числі й з представниками влади, робити свідомий і відповідальний вибір, критично мислити тощо. Зміст демократичної політичної освіти складають також відповідні цінності: свобода, справедливість, рівність можливостей, солідарність, міжкультурне взаєморозуміння, захист довкілля, відданість справі миру тощо. Громадянська освіта в демократичному суспільстві

покликана навчати індивіда зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми і державою, ефективно захищати власні інтереси 35

Варто розмежувати, на мою думку, освіту громадського суспільства для створення ефективних гілок влади та чесного виборчого процесу від політичної просвіти та владних інтересів при цьому. І політичні партії, і держава, і професійні політики зацікавлені не в тому, щоб переважна більшість людей усвідомлювала власний інтерес, а в тому, щоб ці люди підтримували курс партії або держави. Одним з механізмів подібної маніпуляції є видавання свого корпоративного інтересу за загальний, у межах конкретного суспільства – за загально національний. Звідси й перекручене ставлення до патріотизму як любові до держави, а не до країни. Узагалі, партійний пропагандистський вплив – це вплив ідеологічний, «здійснюваний з метою обґрунтувати й виправдати позиції та курс якоїсь окремої політичної сили (партії), формувати підтримку цього курсу й готовність громадян брати участь у його реалізації 36.

В умовах, коли систематична громадянська освіта якщо й не зовсім неможлива, то принаймні яку дуже важко здійснювати, наголоси змінюються в бік політологічної просвіти. Власне, чому ж політологічної просвіти? Тому що якщо суб'єктами політичної пропаганди ми визначали професійних політиків, політичні партії та фахівців-політологів, то коло суб'єктів політологічної просвіти серйозно звужується до власне фахівців-політологів, які зацікавлені у створенні мережі політологічної просвіти 37.

Вивчення основ політології є, фактично, втіленням громадянської освіти в Україні. Ще десять років тому питання щодо необхідності громадянської освіти для

³⁵ Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. Методичний посібник. – К.: Тандем, 2004

³⁶ Рябов С. Політологія: словник понять і термінів / С. Рябов. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 253 с.

³⁷ Кисельов С. О. Громадянська освіта чи політологічна просвіта? Наукові записки НаУКМА, К., 2015

української молоді було одним із пріоритетних і для викладачів, і для посадових осіб із Міністерства освіти і науки України. Українські науковці-політологи доклали багато зусиль для того, щоб наша молодь отримала не тільки фахову, але й громадянську освіту.

Відомий американський політолог Френсіс Фукуяма показав, що є чотири рівні, на яких має відбуватися зміцнення демократії: ідеологія, політичні інституції, громадянське суспільство, культура. Зміни на рівні громадянського суспільства, за його словами, відбуваються набагато повільніше, ніж на двох перших рівнях, а їхня швидкість значною мірою залежить від особливостей культури. Тому, хоч і стверджувалося, що громадянське суспільство повинно було стати передумовою політичної демократії, само воно не могло «вирости» без певного типу демократичної політичної культури і правової держави ³⁸

У процесі громадянського виховання майбутніх фахівців громадянські цінності суспільства перетворюються в особистісні, перетворюючись на громадянські якості, які детермінують вчинки та дії особистості, визначаючи тим самим якісну своєрідність життєдіяльності та спосіб життя в цілому. Громадянська культура формує солідарність – ядро соціального капіталу, що допомагає суспільствам бути сильними і творити добро. Солідарність – відчуття згуртованості і взаємної підтримки людей – зростає у випадку групової самоорганізації – заради вирішення спільних проблем, захисту прав та інтересів чи просто спілкування. Внаслідок самоорганізації виникають первинні осередки громадянського суспільства – різноманітні громади й громадські об'єднання (асоціації), які утворюють каркас громадянського суспільства. Вони є своєрідними «вузликами», що скріплюють і тримають разом горизонтальну мережу (павутину) асоціативного життя,

³⁸ Фукуяма Ф. Примат культури / Ф. Фукуяма // *І. Незалежний культурологічний часопис (Львів)*. — 2001. — Число 21. — С. 49—51

різноспрямованих перехресних зв'язків і взаємодій громадян демократичної держави. Становлення громадянської культури тісно пов'язано із формуванням особистості нового типу, інтереси якої виражали б пріоритети всього суспільства 39. Як сукупність поведінкових моделей особистості громадянська культура визначається певною ціннісною системою. В умовах розбудови українського громадянського суспільства проблема цінностей активно розробляється з нових позицій соціальної визначеності індивіда. Сьогодні особливо загострилася потреба створити нову систему ціннісного світу молоді, засновану на ідеї розвитку самосвідомості особистості у правовій державі. 40

Отже, сучасне становище на національному та міжнародному рівнях потребує вдосконалення моделей розвитку громадянської освіти та культури. Визнаючи себе демократичною країною, Україна бере на себе відповідне зобов'язання щодо формування громадянського суспільства, роль та вплив якого значно зріс після «Революції гідності» 2014 р.

Список використаних джерел

1. Жадан І. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні : [методичний посібник] / І. Жадан, С. Ки-сельов, О. Кисельова, С. Рябов. – К. : Тандем, 2004. – 80 с
2. Рябов С. Г. Громадянська освіта і її роль у демократизації українського суспільства / С. Г. Рябов. // Освіта для демократії. - 1999. - 11 листопада. - С. - Зібрано в зшитку: Публікації про НАУКМА, 1999
3. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін / [ред. д. ек. н. В. Ворона, д. соц. н. М. Шульга]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2007. – 544 с
4. Рябов С. До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні / С. Г. Рябов // Політична освіта в Україні : проблеми та перспективи розвитку. – К., 2005. – С. 12-24

³⁹ Карась А. Етика свободи і солідарності в громадянському суспільстві / А. Карась // «Ї». Незалежний культурологічний часопис. – 2001. – Число 21. – С. 111–139.

⁴⁰ Бабенко Т. Громадянська культура в контексті майбутнього фахівця в контексті формування громадянського суспільства, Наукові записки, випуск 135, 2015

5. Косарева Н. І. Особливості громадянського виховання студентської молоді // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Збірник наукових статей. 19 – 21 травня 1998 року, м. Черкаси. За матеріалами Всеукраїнського науковопрактичного семінару
6. Національна доктрина розвитку освіти, 2002
7. Рябов С. Політологія: словник понять і термінів / С. Рябов. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 253 с.
8. Кисельов С. О. Громадянська освіта чи політологічна просвіта? Наукові записки НаУКМА, К., 2015
9. Фукуяма Ф. Примат культури / Ф. Фукуяма // Ї. Незалежний культурологічний часопис (Львів). — 2001. — Число 21. — С. 49—51
10. Карась А. Етика свободи і солідарності в громадянському суспільстві / А. Карась // «Ї». Незалежний культурологічний часопис. — 2001. — Число 21. — С. 111–139.
11. Бабенко Т. Громадянська культура в контексті майбутнього фахівця в контексті формування громадянського суспільства, Наукові записки, випуск 135, 2015

Креховець Аліна

Явка на вибори, як складова легітимності влади

В даній статті досліджено роль та значення явки на вибори, як чинника, що формує легітимність влади. На основі теоретичних досліджень та практичного регресійного аналізу висвітлений зв'язок динамік явки на парламентські вибори України та довіри до Верховної Ради України. Визначено проблеми, пов'язані з легітимність влади в Україні та світі. Проаналізовано актуальні питання легітимності для подальших досліджень та сформовано висновки щодо прямого та зворотного впливу легітимності влади та зацікавленості громадян у виборчому процесі.

Ключові слова: легітимність влади, політична система, явка на вибори, довіра до Парламенту, державний механізм, апарат управління, статистичний зв'язок, творчий спадок С. Рябова.